

א"א דהחושך ה' בטבע והנס היה האור לישראל, מה שאין כן דאי אמרת דהאור ה' בטבע והנס ה' החושך, אם כן אין העשירות מצד הנס, וכמו שנדפס בשם הגדול (ספ) ממכות דם העשירו ישראל (שמות רבה ט, ט), אך דעל כרחק זה אינו, דהא דכתיב ולכל בני ישראל ה' אור במושבותם, בכל מקום שהלך ה' עמו הולך האור וראה אף מטמוניות, אך כן אין זה האור בטבע רק בנס, ואסור להנות, ועל כרחק צריך לומר כנ"ל (ספ).

ובזה יובן המדרש, שפירש הסבה שהשאלו המצרים, שאמרו אילו רצו לשקר כבר היו נוטלין בג' ימי החושך וכו', דמשמע דהשאלה ה' כליל יציאתן ולא בג' ימי החושך, וקשה באמת מ"ט לא שאלו אז בעת הפנאי וכקושי האלשי"ך, וצ"ל דאסור להנות ממעשה ניסים על ידי שהי' האור לישראל בנס מצד זה יעשירו, קשה דלמא ה' האור בטבע שלא נשתנה מכשהי' רק למצרים ה' חושך, לזה ביאר הדא הוא דכתיב ולכל בני ישראל ה' אור במושבותם, בכל מקום שהלך וכו', הרי שהי' בנס, ואי אפשר ה' לשאול כי אם אחר שעבר הנס כליל יציאה, וק"ל.

במסכת ברכות דף ג' (ע"ג) ודוד מי הוי ידע פלגא דלילה אימת, השתא משה לא ידע דכתיב (יב, ז) כחצות הלילה אני יוצא, מאי כחצות, אילימא דאמר הקב"ה כחצות, מי

=====

איכא ספיקא קמי שמיא, אלא דאמר לו למחר בחצות כי השתא, ואתי איהו ואמר כחצות, אלמא דמספקא ל', ודוד הוי ידע. ומשני, דוד סימנא הוי ליה וכו'. רבי זירא אמר, משה הוי ידע ודוד נמי ידע, אלא שמא יטעו וכו'. רב אשי אמר משה בפלגא אורתא דתליסר נגהי ארביסר הוי קאי, והכי קאמר משה לישראל, אמר הקב"ה למחר בחצות הלילה כהשתא אני יוצא.

וכתבו התוספות בדיבור המתחיל ואתי איהו ואמר כחצות: ואם תאמר, מכל מקום לימא בחצות כמו שאמרו לו מן השמים, דהא אמת אמרו לו. ויש לומר שלא רצה לומר להם דבר שלא ה' יכול להראות ולהוכיח אם ישאלו לו, ע"כ.

ודברי הש"ס והתוספות תמוהין, ונתחבטו בזה רבים ושלמים, דקשה א' דקאמר מאי כחצות, משמע דהשאלה איזה פירוש יש לפרש בתיבת כחצות, וסיים ואמר אילימא דאמר הקב"ה משמע דהשאלה ה' מי הוא האומר כחצות, וכך הל"ל מי אמר כחצות וכו'. כי אם לומר, דכאשר נדע מי הוא האומר כחצות אז נדע לפרש גם כן איזה פירוש נפרש במשמעות כחצות, וזה צריך ביאור.

ב' קשה, דהל"ל כפשוטו - אלא דהקב"ה אמר בחצות, ואתא איהו ואמר כחצות, ול"ל זה שאמר דאמר לו הקב"ה למחר בחצות כי השתא, ל"ל כי השתא, ומנ"ל זה. ועל כרחק צריך לומר דזה נמשך מזה, לפי שאמר ליה

תענית כד ע"ב וברש"י ד"ה אמר להו מעשה נסים. שפ"ה. בספר אסיפת חכמים וילקוט שושנים לרבי ישראל איסרל בין רבי יצחק סג"ל, פרנקפורט דמיין שנת תפ"ה, והוא בפי' וארא בשם הגאון הגדול מוהר"ר נפתלי הירץ שהיה אב"ד בק"ק לבוב, דהנס ה' ביד המצרי שנהפך לו מים לדם, ובזה מיושב כיצד העשירו ישראל ממכת דם ולא מיחשב שנהנו ממעשה נסים, ע"ש [והיינו שבמים שבידם לא נעשה נס כלל, שנשאר מים, ולכן יכלו ישראל למוכרו למצרים וליהנות ממנו]. שפ"ה. דבעת היציאה השאלו לפי מה שידעו ע"י מכת חושך ולא מקרי נהנה ממעשה נסים וכנ"ל.

הקב"ה למחר בחצות כי השתא, מזה יצא הספק למשה, עד שהוצרך לומר כחצות. ולכאורה הוא כסותר, וצריך טעמא.

ג' קשה, אם לשון כחצות הוא לישנא דספיקא וכמ"ש בש"ס (ס"ד) למוד לשונך וכו', אם כן איך אמר כה אמר ה' כחצות, מי איכא ספיקא קמי שמיא. ה' קשה, למה פליגי הני תנאי, ומ"ט לא סבירא לי' למר כמר.

ה' קשה להתוספות מה שהקשה המורחי (י"ב), דהלא חצות לילה ידוע לחכמי התכונה באיזה שעה ובאיזה רגע, וכמה מעלות יש לחמה וללכנה, ואיך יעלה על דעת שהאיצטגנינים יסתפקו בזה (ס"ב), ומכל שכן משה שלא ידע להשיב ולהכריע דבר זה. וגם בלאו הכי תמוה דברי התוספות, דודאי האמת יהיה בחצות, ועל האיצטגנינים להביא ראיה שלא הי' בחצות. ומלבד דקשה, מהיכי תיתי לשנות דברי השם יתברך מחמת הספק שמא יטעו.

וסדר הקושיות צריך להיפך סדרן א' ב' ה' ג' ד'. והסגנון (ס"ב) דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, דג' תנאים הנזכרים אתי לתרץ

קושיא אחד (ס"ב), והמתרץ הראשון אתי לתרץ קושיא א' ב' חדא באידך. ותנא ב' אתי לתרץ קושיא ה' שהוא הנרשם כאן (ס"ב) קושיא ג'. ותנא ג' אתי לתרץ קושיא ג' שהוא הנרשם כאן קושיא ד'. ואז מבואר קושיא ד' דלא פליגי, הנרשם כאן (ס"ב) בקושיא ה', וק"ל.

ולבאר כל זה נ"ל דודאי לא פליגי תנאי הנ"ל, רק מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, רק כל אחד בא לפרש דברי חברו שלא נטעה בדבריו.

והוא דתיבת כחצות יש לפרשו על שני פנים, פן האחד כפשוטו, להוציא מספק (ס"ב), וכנ"ל. פן הב' י"ל, דאינו להוציא הספק, דמשמעותו גם כן ודאי (ס"ב), אלא בא ללמדינו ענין חדש.

והוא, דכתב הרמב"ם בהלכות קידוש החודש (ס"ד) וחכמי התכונה, שיש הפרש בין אופק ירושלים ובין אופק שארי מדינות, דאופק ירושלים הוא נקרא אופק ישר, שאינו נוטה מקו השוה, וכו' היום והלילה שוין כל אחד י"ב שעות (ס"ב), מה שאין כן אופק שאר מדינות נקרא אופק נוטה, כמו אלו המדינות שלעולם אין

שפז. ע"ש דהמורחי כתב כן בתוך דבריו, אבל לא הקשה זה על דעה זו שלא יאמרו האיצטגנינים דווקא. שפח. של התירץ שיתרץ רבינו לקמן. שפח. כלומר כל אחד קושיא אחרת. שצ. אחר ההיפוך סדר הקושיות. שצא. אחר היפוך סדר הקושיות. שצב. כלומר, לשון מסופק שלא יוכלו לתפוס עליו, כנלע"ד. שצג. ממש בחצות. שצד. עי' פי"א ה"ז. שצה. דברי רבינו לא מצאתי להם כעת מקור, ואיני יודע להולמם כפשוטם, ואדרבה משמעות הליקוטי האור בב' המקומות שמביא ממנו רבינו, דתמיד משתנה הזמן בירושלים שהיא נוטה לצפון קו המשוה כמו בכל מדינה ע"ש, וכ"כ מפורש בבכור שור בברכות ג ע"א. ואמנם בתולדות יעקב יוסף פ' בא עמ' (רפז:) כתב רבינו דענין זה הוא בירושלים העליון, ואולי לפי זה אפשר להסביר דגם הכא כוונת רבינו לזה, והיינו דרבינו עיקר כוונתו שיש אופק השוה דהיינו תחת קו המשוה, ואופק הנוטה בשאר מקומות, וכמו שמביא מהליקוטי האור באמת, וירושלים העליונה שהיא למעלה מהמקום והזמן וכמבואר בשו"ע הרב בא"ח סי' א' סעיף ח' (ועי' במה שהערנו בתולדות יעקב יוסף שם), שם הוא באמת תמיד שוה היום והלילה, אלא שההארות העליונות מתלבשות בכל מקום לפי ענינו ע"ש, וכאן דאיירי לגבי פעולת השי"ת בחצות ידיה ובהתלבשות בדיו המלכות למעלה, שם הוא באמת כענינו קו המשוה שתמיד היום והלילה י"ב שעות, וא"כ

שני לילות שוין, כי עד תקופת טבת וכו' ^(טז), עיין בלקוטי אור פרק ה' משנה ב'. ובסופו ^(טז) כתב וזה לשונו: ומאחר דתחלת הלילה והיום אינן שוים בכל המדינות, לכך חשבו התוכניים כל חשבונות שלהם מן חצות לילה וחצות יום וכו', והי' נראה לומר כי כל ענייני קדושה ומשמרות המלאכים ^(טז) וחצות לילה הנזכר בזהר ^(טז) הכל מיוסד על אופק ירושלים, ובו תלו ^(טז) קביעת המועדים וכו', אלא דלפי זה קשה דאם כן צריכין לזהר בכל העולם ממלאכה ברגע קידוש היום בירושלים בערבי שבתות וימים טובים. אלא שכל חצות הוא לפי אופק מדינתו. לבד בבית דין של מעלה מתנהג על פי בית דין הגדול שבירושלים וכו', יעו"ש.

העולה מזה די' מיני חצות לילה, אחד חצות ליל ירושלים, ואחד חצות כל מדינה ומדינה לפי האופק שלו.

והנפקותא בין ב' ענייני חצות הוא זה, דחצות ליל ירושלים לעולם שוה חצות לילה זה עם לילות שלפניה ולאחריה ברגע אחד, דלעולם היום והלילה שוין כל אחד י"ב שעות, מה שאין כן בשאר מדינות שהוא אופק נוסה, שאין החצות לילה שלמחר כמו חצות לילה זו ברגע זו, אלא או מוקדם מעט או מאוחר לפי התקופה המשמשת אז וכנ"ל.

וא"כ מעתה יש לומר ^(טז) דמשום זה אמר משה כחצות, לפי שאמר הקב"ה למשה כחצות, ולא נודע למשה כוונת השם יתברך, אי דהכוונה על חצות ירושלים, כפי הנהוג

=====

בבית דין של מעלה בכל משמורת המלאכים וכנ"ל, או על חצות מצרים קאמר, כי כל מדינה לפי האופק שלו מונה החצות, שהוא סמוך לחצות ירושלים או לפניו או לאחריו, ולכך אמר כחצות.

או יש לומר ^(טז) דלאו משום ספיקא קאמר, אלא משום דאמר לו הקב"ה למחר בחצות לילה כי השתא, דקשה קושיא ב' הנ"ל ל"ל כי השתא, אלא שבא לגלות אזנו דעל חצות ירושלים קאמר, ולכך רימז לו בזה שאמר אותו חצות שהוא למחר ברגע זו כמו השתא בחצות לילה זו, אז אני יוצא. ועל כרחך הוא חצות ירושלים שהוא למחר ברגע זה כמו השתא. מה שאין כן במצרים ושאר מדינות שהם מאופק נוסה, אין חצות לילה של מחר ברגע של חצות לילה זו, אלא מוקדם לפניו או לאחריו, ואתי שפיר. וכל זה אתי על נכון במאמר השם יתברך אל משה שהי' קודם למכה יום א', ואמר למחר כי השתא. מה שאין כן מאמר משה לפרעה אח"כ ביום המכה אי אפשר היה לו לומר למחר בחצות כי השתא, כדי להודיע דעל חצות ירושלים קאמר מכח הוכחה שזכרתי ^(טז), לכך אמר כחצות בכ"ף הדמיון, ור"ל כמו חצות דאתמול שדיבר אלי הקב"ה באותו רגע של חצות לילה זה אני יוצא בתוך מצרים, והיינו חצות ירושלים ממש כדברי השם יתברך.

(ולא נעלם ממנו ^(טז) מה שהקשה המזרחי ^(יב, ד) דעל כרחך דיב[ו]ר הקב"ה למשה לא היה בלילה ^(טז) וכו' ^(טז)). ומהרש"א סותרו ^(טז)

אתי שפיר כל דברי רבינו [ואולי גם כנורו של דוד היה מנגן בחצות העליון], והי' יאיר עיני המחכים לאורו. שצו. היום ארוך והלילה קצר, ומשם ואילך הלילה ארוך והיום קצר. שצו. היינו בסוף הספר לקוטי האור בד"ה ואחר שידעת ע"ש. שצו. עי' זח"ב קצה ע"ב, שם קצו ע"א. שצו. ח"א רלב ע"א ועוד הרבה. ת. תלוי כצ"ל. תא. זהו הפן הא' הנ"ל. תב. זהו הפן הב' הנ"ל. תג. דזמן חצות תמיד שוה רק בירושלים. תד. אולי צ"ל ממני. תה. כמ"ש רש"י ז"ל שם בפסוק ב, דהנבואות נאמרו לו רק ביום. תו. וממילא נסתר פירוש זה הב', דלא יתכן לומר דבחצות כי השתא קאמר, דהלא לא דיבר עמו כלל בחצות. תז. לרא"ם. או אולי לדרכו של רבינו.

דהקב"ה דיבר למשה ביום, ודיב[ו]ר משה לישראל ^{אמר הכהן} היה בחצות וכו' (ט). ולי נראה פשוט, דלשון בחצות הלילה כי השתא שאמר הקב"ה, משמע בלילה ממש היה, והקושיא של מוהר"ם (ט) יש לתרץ כמו שמתרצין החודש הזה (יג, ג), שהראהו לבנה בחידושה וכו' (ט), ואח"כ (יג) ביום המחרת דיבר לפרעה. ומה שפירש רש"י (יג, ד) שתיכף כשנאמר לו בבית פרעה אמרו לפרעה, זה אינו, דשם נאמר לו עוד נגע אחד וגו' (יג), מה שאין כן אמירת מכת בכורים (יג) היה יום א' (יד) קודם מאמר משה לפרעה, וכן פירש האלשיך, יעו"ש).

ובזה יובן, ודוד מי ידע חצות לילה אימת, דלכאורה יש לדייק דהל"ל ודוד מי ידע אימת חצות לילה, אלא על כרחך הכוונה דודאי אין להסתפק על הזמן לידע אימת חצות לילה, דודאי הוא ידוע לבעלי תכונה ואצטגניני, אלא דכוונת המקשן מאחר דיש ב' מיני חצות לילה, אחד חצות ירושלים ואחד חצות כל מדינה ומדינה, ואיך ידע חצות לילה אימת הוא, ר"ל איזה מן השנים הוא אמיתי שעליו כיון דוד לומר חצות לילה אקום וגו', דהשתא משה לא ידע זה להכריע איזה אמיתי, שנאמר כה אמר ה' כחצות לילה, מאי כחצות, ור"ל דלא נעלם מהמקשן שיש לפרשו על ב' פנים, הא' משום

=====

ספק, והב' לפרש כסברת לקוטי אור הנ"ל (טו), ולהכריע איזה פירוש הוא אמת כשנודע מי הוא האומר, אי הקב"ה, ודאי צריך לומר כפירוש הב' (טו), מה שאין כן אם אמרינן דמשה הוא האומר יש לפרש גם כפירוש הא', וז"ש מאי כחצות, ונודע זה על ידי שנחקר מי הוא האומר, ותפס לשון א' אי אמרינן משום ספיקא, אילימא דהקב"ה אמר כחצות מי איכא ספיקא, ועל כרחך כשתרצה לפרש כפירוש הא' דמשום ספיקא אמרו, על כרחך צריך לומר דהקב"ה אמר למחר בחצות כי השתא (טו), ונסתפק משה על איזה חצות כיון השם יתברך, אי על חצות ירושלים או חצות מצרים קאמר, לכן אמר כחצות, דהוא לפניו או לאחריו סמוך לו, אם כן איך ידע דוד להכריע.

ומשני, דוד כינור הי' לי' וידע על ידי רוח צפונית המנשבת בחצי הלילה, וכוונת תירוצו, דמשה ראוי הי' להסתפק איזה חצות עיקר אי חצות של ירושלים או של מצרים שהוא מדינתו, מה שאין כן בדוד שהי' בירושלים ומיד כשמנשב רוח צפונית אז הוא חצות ליל ירושלים שהוא מדינתו גם כן, ושוב אין מקום ספק.

אפס שיש מקום לטעות בדברי התרצן כמשמעות הכנת העולם בסוגיא זו, דיש

תח. ואלו לרבינו הדיבור של הקב"ה היה בחצות, וכנ"ל. תט. אולי צ"ל מוהרא"ם, והיינו רבי אליהו מזרחי ז"ל. תי. מכילתא בא א. ועי' בספר תורת רא"ם בפרשתן בפסו"ז, שהביא מפרשים כגון זהב שיבה, שנות חיים, מדוע נבואה זו היתה בלילה [ועי' מגדים חדשים ברכות ג:]; ועי' רמב"ם הל' קידה"ח פ"א ה"א. תיא. חוזר לנבואה על מכת בכורות. תיב. פסוקים א-ג בפרק יא. תיג. מפסוק ד' ולקמן. תיד. ע"ש באלשיך הק' דמבאר דידע משה ממכת בכורות מאז שנאמר לו בפ' שמות שיאמר לו אנכי הורג את בנך בכורך, וכאן התחדש רק ענין שאלת כלי הכסף, וא"כ עכ"פ חזינן דנבואת מכת בכורות נאמרה הרבה מקודם, ואלו רבינו משמע מלשונו שהי' יום אחד קודם, ואולי כוונת רבינו לעיקר הדברים רק שלא אז נאמרה נבואת הבכורות, אמנם לאלשיך הק' הי' מזמן רב קודם, ולדרכו של רבינו יום אחד קודם. תטו. דבוודאי על חצות ירושלים השוה תמיד קאמר למחרת שהיום בחצות שהוא שוה לאתמול יהיה מכת בכורות. תטז. דאמר לו השי"ת כי השתא בחצות ירושלים, ומשה רבינו ע"ה מחמת שאמר לפרעה למחרת, אמר לו כחצות שהראה לי הקב"ה אתמול. תיז. כלומר זמן מדויק בלי ספק כלל, כנלע"ד.

ספק אימתי חצות לילה כפשוטו ולכך עשה כינור לידע זה, וזה אינו, דאכתי קשה הא חצות לילה ידוע בלא כינור וכקושיא ה' הנ"ל, וגם קשה למה נעלם רוח צפונת ממשה, לכך בא רב[נ] זירא כמתרץ דבריו, לפרש כוונת תירוצו, דלא היתה כוונת המקשין והתרצן על ספיקות חצות לילה כפשוטו, דודאי זה ידע משה וגם דוד ידע, וכינור לתעורר^(ט) משינתו הוא דעביד, וכי תימא למה אמר כחצות, שמא יטעו וכו', ור"ל שהוא ידע שיעור חצות לילה, אלא שהיה נסתפק באיזה חצות לילה הי' כוונת הקב"ה, ואם יאמר בחצות שמא הי' כוונתו יתברך על חצות ירושלים כפי הנהוג בבית דין של מעלה, ושמא יטעו איצטגניני פרעה שלא ידעו מזה מזה שיש ב' מיני חצות לילה כנ"ל, ויסברו דודאי על חצות מצרים קאמר שהיא מדינתן, וכשלא יהי' אז המכה יאמרו משה בדאי הוא, לכך תפס לשון כחצות דמשמע הכי והכי.

אך דאכתי יש מקום לטעות ולפרש דמשמע הכי והכי, דהיינו לשון ספק, ואם כן הדרא קושיא ג' הנ"ל איך אמר כה אמר ה', שהטיל ספק בדברי השם יתברך ת"ו, לזה בא רב אשי כמתרץ דבריו ומפרש יותר דמשה בפלגא אורתא דתליסר הוה קאי, והכי קאמר משה לישראל"ל, ר"ל לישראל היודעים ומאמינים דהנהגת בית דין של מעלה היא על פי חצות ליל ירושלים, ואם כן יש ב' מיני חצות, לזה אמר דכך אמר הקב"ה למחר כחצות הלילה כי השתא, כדי שנדע במפורש דעל חצות ירושלים קאמר שהחצות למחר הוא כהשתא באותו רגע

=====

ממש, מה שאין כן האצטגניני פרעה שלא ידעו מזה איך יאמר להם במצרים חצות ירושלים, לכך סתם דבריו ואמר כחצות, והם יסברו דסמוך לחצות קאמר לפניו או לאחריו, ובאמת הוא נתכוין על חצות לילה דלמחר שהוא כחצות דהשתא שהוא חצות ירושלים, ואתי שפיר דמשמע הכי והכי^(ט). בזה מבואר דמשני הכי קאמר משה לישראל"ל וכו', דישראל מאן דכר שמיה, ולדברינו אתי שפיר.

ובזה יבואר כוונת התוספות^(כ), דמאחר דמבואר בסוגיין דחצות לילה פשוט ונודע לאיצטגניני גם כן, אלא דספיקות משה הי' על איזה חצות נתכוין, אי של מצרים או ירושלים, אם כן הל"ל בחצות כמו שאמרו לו מן השמים, דהא אמת אמרו באופן שיהי' נודע גם לאיצטגניני שיהי' בחצות ממש, או של ירושלים או של מצרים. ותירצו התוספות על נכון, שלא רצה לומר להם דבר וכו', אם ישאלוהו, ור"ל אם ישאלו האיצטגניני קודם המכה על איזה חצות כוונתו אי על ירושלים או של מצרים, ובזה לא ידע להשיב, כי הוא עצמו אינו יודע להוכיח איזה חצות אמיתי, ומכל שכן להראות לאיצטגניני בראי' ומופת ולהוכיח להם איזה האמיתי, לכך אמר כחצות דמשמע סמוך וכו', ודו"ק.

בנמרא הנ"ל (גרמא ג:) חצות לילה אקום להודות לך (מהלל קט, ס), השתא משה לא ידע שנאמר כחצות וגו', ודוד הוה ידע. ומשני רב אשי, דוד הוה ידע ומשה הוה ידע,

תיה. אולי צ"ל לאתעורי. תיב. כלומר דאינו לשון ספק בדברי ה', אלא לשון דמשמע לישראל בתורת וודאי דהמכוון לחצות דירושלים, וזה היה מאמר השי"ת באמת, ומשמע הכי לשון סמוך לחצות או מלפניו לאחריו, כלפי מצרים שלא יתפסוהו. תב. דקאי על ראשית הגמרא שמשה רבינו אמר לשון מסופק, כי היה מסופק למה כוונת השי"ת לחצות ירושלים או לחצות מצרים, ומזה הקשה הש"ס על דוד כיצד ידע להכריע, כנלע"ד ועיין